

บทที่ 6

บทวิเคราะห์ผลการศึกษา

6.1 วิเคราะห์ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การสืบทอดวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในชุมชนไทลื้อบ้านงอบ ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน กระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดวัฒนธรรม ที่มีผลต่อระบบความคิด และแบบแผนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวไทลื้อ โดยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ว่าชาวไทลื้อมีวิถีการดำเนินชีวิต ระบบคิด ความเชื่อและประเพณีที่ได้ยึดถือปฏิบัติ สืบต่อกันมา มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนอย่างไร และมีกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นต่อไปอย่างไร จากผลการศึกษาสามารถวิเคราะห์สรุปเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

6.1.1 วัฒนธรรมพื้นฐานของชุมชนไทลื้อ

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อบ้านงอบ มีลักษณะสังคมแบบเครือญาติ เป็นครอบครัวใหญ่ มีภาษาพูด ภาษาเขียนและการแต่งกาย ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ การตั้งบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่น เนื่องจากให้ลูกหลานสร้างบ้านในบริเวณเดียวกัน บ้านชาวไทลื้อส่วนใหญ่มีสวนครัวอยู่หลังบ้าน ปลูกผักสวนครัวไว้กินในครัวเรือนและปลูกสมุนไพรที่จำเป็นไว้ใช้สอยในยามจำเป็น ในด้านการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อการเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวเป็นหลัก การทอผ้า เป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญ ผู้หญิงชาวไทลื้อส่วนใหญ่จะนิยมทอผ้าลวดลายไทลื้อ ซึ่งเป็นลวดลายเอกลักษณ์ และมีการนำสีจากธรรมชาติมาย้อมตกแต่งผ้าทออีกด้วย วิถีชีวิตของชาวไทลื้อบ้านงอบ ได้ถูกเปลี่ยนไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามที่จะรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของไทลื้อไว้ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน และการแต่งกาย เป็นต้น

ในด้านความเชื่อ ชาวไทลื้อนับถือพุทธศาสนาและมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีที่เกี่ยวกับการตัดต้นไม้ และการฟันไร่เพื่อการประกอบอาชีพ ชาวไทลื้อมีประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ พิธีการเลี้ยงผีฝ่าย การทำพิธีแฮกนา การสู่ขวัญควาย การเก็บขวัญข้าว การเลี้ยงผีเมือง การทำบุญข้าวใหม่ การบวชป่า และการบวชต้นไม้ ซึ่งความเชื่อ ประเพณีและ

พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นการให้ความเคารพ ความยำเกรงและถือเป็นการให้การยกย่องทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก

6.1.2 กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดวัฒนธรรม

กระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ พบว่า ไทลื้อมีการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมจากผู้เฒ่าผู้แก่ผู้คนรุ่นหลัง โดยการบอกเล่าเรื่องราวให้ฟัง ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมกันมาก การปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง การฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง และการสั่งสอนรำเรียน จากการบวชเรียนและการสืบทอด ในด้านการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมนั้น จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบในการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหลายประการ ได้แก่ การถ่ายทอดทางด้านภาษา ประกอบด้วย ภาษาพูดและภาษาเขียน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ การถ่ายทอดทางด้านศิลปกรรม ได้แก่ การขับ ฉ่อย คำว ซอและการใช้คำพวน นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านการใช้ตำราคำสอน ได้แก่ ปืบสา ปืบโปลาบ ที่บอกเล่าถึงความเป็นมา หลักธรรมคำสอน คาถาอาคม หลักทางโหราศาสตร์ คำให้พรต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญทางสังคม เป็นภูมิปัญญาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อไป อย่างไรก็ตาม พบว่า องค์ความรู้ที่มีอยู่บางส่วนได้สูญหายไป ทั้งนี้เนื่องจาก ขาดการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้เกิดการหลงลืมหรือตกหล่นไปในบางประเด็น ดังนั้น จึงควรมีการจดบันทึกและรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน เก็บไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และควรมีการถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นลูกหลานต่อไป

การสืบทอดวัฒนธรรมไทลื้อ สืบเนื่องจากการติดต่อโดยตรงกันมา ตั้งแต่สมัยโบราณ การสืบทอดวิถีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ จึงเกิดการสะสมมาจากบรรพบุรุษ จากคนอีกรุ่นหนึ่ง สู่อุ้งลูกหลาน จนกลายเป็นความเชื่อและประเพณี นำมาสู่การปฏิบัติในปัจจุบัน ในรูปแบบของศิลปะ วิถีความเป็นอยู่ ให้อยู่ในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง เกิดการสร้างจิตสำนึกให้รักและหวงแหนในวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อไม่ให้สูญหาย อาจมีหลักเกณฑ์ข้อห้าม เพื่อไม่ให้ลืมวิถีความเป็นไทลื้อ เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของไทลื้อ ให้เกิดการยอมรับและหลอมรวม ระหว่างกลุ่มชนเหล่านี้ร่วมกันในสังคม และปฏิบัติต่อชุมชน สังคม กฎหมาย จารีตประเพณีเดียวกัน ในกรอบข้อห้ามเดียวกันและความเท่าเทียมกันในสังคม สร้างสถานภาพให้มีความสำนึกและรู้พื้น รักษาวัฒนธรรมให้จำเริญสืบต่อ และไม่สูญหายไปจากชุมชน การสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ ตลอดทั้งสายเลือด ความรู้สึกผูกพันที่จะช่วยเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ ในขณะที่เดียวกันอาจสามารถเร้าอารมณ์ ความรู้สึกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะกลุ่มทางชาติพันธุ์เดียวกันอาจสืบทอดได้หลายประการ ดังนั้น กระบวนการสืบทอดทางวัฒนธรรมไทลื้อ จะต้องมีการผสมผสานวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทลื้อ

กับวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงและทำการปรับตัวให้เกิดความเหมาะสม เพราะทุกสังคมต้องมีการปรับตัว ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อก็จะสามารถรกรงวัฒนธรรม จารีต ประเพณีให้ดำรงคงอยู่สืบต่อไป

6.1.3 ระบบวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นพื้นฐานของระบบคิด และแบบแผนประเพณี ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

วัฒนธรรมเป็นรากเหง้าของความเป็นตัวตนของบุคคล ความเชื่อของบุคคลขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่ได้สัมผัสและรับการถ่ายทอด การสังคมนั้นมา จนเกิดเป็นความเชื่อของตนเอง ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ ล้วนเกิดจากการถ่วงถอง เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการยึดถือปฏิบัติของตนเอง หลังจากนั้น ความเชื่อเหล่านี้ก็จะถูกถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชน จนเกิดเป็นความเชื่อของชุมชนนั้นๆ ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เช่น เชื่อว่าห้ามบุกรุกและใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำ หรือต้นน้ำ หิน ดิน ทราย สัตว์ป่าในบริเวณที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตย์อยู่ หรือเชื่อว่า การเอาไม้ในป่าช้า ที่ธรณีสงฆ์มาทำประโยชน์ไม่ดี โดยมีความเชื่อว่า ผีป่าช้า ผีที่สถิตย์อยู่จะคลั่งคลุ้มคลั่งให้ผู้อื่นเป็นไป หรือเกิดการเจ็บป่วยได้ เป็นต้น

ความเชื่อที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นเพียงความเชื่อที่เกิดขึ้นกับสิ่งที่อยู่ในมิติที่เหนือธรรมชาติ ดังนั้นการสืบทอด และการปลูกฝัง ให้แก่คนรุ่นหลังตั้งแต่เริ่มแรกก็จะช่วยรักษาคุณค่าทางความคิดของคนรุ่นก่อนได้ แต่อย่างไรก็ตาม การชี้แจงหรือถ่ายทอดอย่างมีเหตุมีผลที่เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาวะแวดล้อม ก็จะช่วยให้ความเชื่อเหล่านั้นคงอยู่ได้ในสังคมสืบไป

ภายใต้อาณาจักรของสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นมาบนโลก ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เหมือนกับหลักจารีตประเพณี หรือข้อห้าม เชื่อว่า แผ่นดิน แม่น้ำ ป่าเขา ลำเนาไพร ย่อมมีสิ่งคุ้มครองทั้งตัวมนุษย์เองและธรรมชาติ ซึ่งอยู่เหนือมิติการรับรู้ของมนุษย์ แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ล้วนมีเจ้าของด้วยเช่นกัน และมนุษย์เป็นเพียงผู้ที่เข้ามาใช้และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด นับว่าวัฒนธรรมมีส่วนช่วยสร้างเสริมและป้องกันชุมชน ให้ดำรงคงอยู่ได้โดยธรรมชาติผู้ธรรมชาติ และนำเอาหลักความเชื่อทางประเพณี และวัฒนธรรมมาเป็นตัวกำหนด จัดสรรทรัพยากรป่าไม้ให้คงสภาพอยู่ได้อย่างสมดุลย์ ชุมชนเริ่มนำเอาประเพณี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพอารักษ์ มาช่วยในการรักษาป่าเขา เพื่อให้มนุษย์เกิดความเกรงกลัวต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้น หากเข้าไปล่วงล้ำหรือทำลาย ก็จะคลั่งคลุ้มคลั่งให้เกิดอาเพศกับตัวเอง ครอบครัวและชุมชน โดยเชื่อว่าเป็นการกระทำของสิ่งศักดิ์ที่อยู่ในป่าเขา อันเป็นที่เคารพนับถือ เช่น ป่าเลื้อยบ้าน เลื้อยเมือง ป่าช้า ป่าศาลเจ้า ป่าหัวน้ำ ป่าขุนห้วย เป็นต้น เพื่อให้เกิดความเกรงกลัว หากผู้ใดละเมิดประเพณีและข้อห้าม เข้าไปทำลายก็จะเกิดการลงโทษจากชุมชนด้วยอีกทางหนึ่ง

การผสมผสานทางวัฒนธรรม เริ่มนำเอาหลักความเชื่อทางศาสนาและอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเน้นพิธีกรรม เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เข้ามามีบทบาท แล้วนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม จนมีพิธีกรรมต่างๆ เกิดขึ้น เช่น พิธีการสืบชะตาป่า พิธีการสืบชะตาแม่น้ำลำธาร พิธีการบวชต้นไม้ เป็นต้น แล้ววัฒนธรรมก็จะช่วยจรรโลงป่าไม้ ให้คงอยู่ให้เห็นจนถึงปัจจุบัน เช่น ป่าชุมชน ป่าศาลเจ้า ป่าช้า ซึ่งจะกลายเป็นแหล่งอาหารทางชีวภาพในธรรมชาติ สามารถช่วยดำรงสิ่งมีชีวิตให้ผูกพันกับป่าไม้ ควบคู่กับวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อบ้านงอบไปอีกนาน

จากกระบวนการเรียนรู้ และการสืบทอดทางวัฒนธรรมชุมชนไทลื้อ พบว่า ชาวไทลื้อให้ความสำคัญต่อระบบวัฒนธรรมชุมชน ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรม ในการที่ยึดเหนี่ยวและหล่อหลอมจิตใจของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการดำเนินวิถีชีวิตตามแบบอย่างของคนรุ่นก่อนที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้มีความพยายามที่จะปลูกฝังให้ชนรุ่นลูกรุ่นหลาน ได้มีความตระหนัก เกิดการยกย่อง และมีความยำเกรงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและใช้อย่างระมัดระวัง ไม่มุ่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว สิ่งเหล่านี้นับเป็นคุณค่าทางสังคมที่ควรค่าแก่การสืบทอดสู่ชนรุ่นหลัง เพื่อให้ชุมชนเกิดสำนึกแห่งการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ และอยู่กับป่าไม้ได้ตลอดไป

6.2 ข้อสรุป

จากกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ยุคโลกาภิวัตน์ หากชุมชนยังคงได้รับอิทธิพลจากกระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอกอยู่ตลอดเวลา ก็ย่อมจะทำให้วิถีการดำเนินชุมชน เปลี่ยนแปลงไป และหากชุมชนนั้นไม่มีหลักยึดเหนี่ยว หรือมีจุดยืนเป็นอัตตลักษณ์ของชุมชนนั้นแล้ว ก็จะนำพาชุมชนนั้นไปสู่ความล่มสลายได้

ดังนั้น ชุมชนใดมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อหลอมรวมพลังของชุมชนมาเป็นหนึ่งเดียว และเกิดการปฏิบัติภายใต้กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานเดียวกัน ก็ย่อมจะนำพาชุมชนนั้นให้สามารถยืนหยัดอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ และสิ่งที่ดีควรเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนได้ดีที่สุดก็คือ วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของชุมชน ที่ได้รับการพัฒนาและสั่งสมมาอย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้จะเป็นกระแสแห่งการเป็นอัตตลักษณ์ของชุมชนนั้น เกิดความสามัคคีของสังคม เพื่อให้มีวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข ปลอดภัย ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ความสมดุลของระบบนิเวศน์ สิ่งมีชีวิตทุกชนิดถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่เกิดการทำลายหรือกอบโกยเอามาเป็นประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้อาศัยทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ตามแนวความคิดของ พัลลคอตต์ พาร์สัน เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ และอธิบายระบบวัฒนธรรมชุมชน ดังต่อไปนี้

วิธีการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อบ้านงอบ มีความเป็นเครือญาติและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในกลุ่มชุมชนเป็นอย่างดี มีการปรับตัวให้เข้ากันได้ ระหว่างบุคคลและสังคม จนเกิดเป็นระบบคิด ความเชื่อและโลกทัศน์ในความเป็นตัวตนของบุคคลและชุมชน จนกลายเป็นแบบแผนประเพณีและพิธีกรรมของคนในกลุ่มชุมชน หลังจากได้ปฏิบัติไปได้ระยะหนึ่ง ก็จะถูกชุมชนหรือสังคมกำหนดขึ้นเป็นแบบแผนพฤติกรรม หรือบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกัน และนำมาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของคนในกลุ่มชุมชน โดยอาศัยกระบวนการทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในกลุ่มชุมชน ให้เกิดการหล่อหลอมและการยอมรับในรูปแบบและวิธีการ อันเป็นแบบแผนหรืออัตลักษณ์ของบุคคลและชุมชนนั้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีแบบแผนการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้วัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้มากมาย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเกษตร การทำไร่ การตัดไม้ ความเชื่อเรื่องผีสาวเทวดากับการปกป้องรักษาป่าไม้ แหล่งน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอีกมากมาย สิ่งเหล่านี้ หากได้มีการสืบทอดเพื่อจรรโลงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดำรง ก็จะสามารถช่วยรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้อยู่รอดได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

6.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการสืบทอดวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในกลุ่มชุมชนไทลื้อบ้านงอบในครั้งนี้ พบข้อจำกัดในการศึกษาอยู่บ้าง และหากมีผู้สนใจจะทำการศึกษาในมิติทางวัฒนธรรมไทลื้อต่อไป ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. การศึกษาทางวัฒนธรรมชุมชน ควรทำการศึกษาจากพื้นฐานของความเป็นชุมชน โดยคนในกลุ่มชุมชนทำการศึกษาเอง โดยเฉพาะการศึกษาในมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งต้องการความละเอียดอ่อน เพื่อให้ทราบถึงศักยภาพที่แท้จริงของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไป
2. การศึกษาในด้านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมชุมชน ควรทำการศึกษาในกลุ่มหลายช่วงอายุ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มวัยแรงงาน กลุ่มวัยรุ่น และกลุ่มเด็กนักเรียน เพื่อให้เห็นภาพสะท้อนและมุมมองของการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมสู่คนในรุ่นต่างๆ
3. การศึกษาในด้านประวัติความเป็นมาของชุมชนไทลื้อบ้านงอบยังไม่ค่อยชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากที่ผ่านมา ชาวไทลื้อมีความรู้สึกดี้อยู่ในทางชาติพันธุ์วรรณา เมื่อเปรียบเทียบกับคนพื้นเมืองรอบปรกกับทางด้านการเมืองการปกครอง ชาวไทลื้อรู้สึกไม่มีความมั่นใจในการที่จะได้รับสัญชาติไทยอย่างแท้จริง เมื่อเป็นเช่นนั้น ชาวไทลื้อจึงไม่กล้าที่จะเปิดเผยตนเอง หรือทำให้วัฒนธรรมของตนเองโดดเด่นในสังคม ทำให้การศึกษาค้นคว้าทางด้านชาติพันธุ์ การฟื้นฟูทางด้านศิลปวัฒนธรรม

จึงอยู่ในกลุ่มของชาวไทลื้อเท่านั้น จนกระทั่งในปัจจุบัน สังคมเริ่มหันมาสนใจความเป็นชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ให้ความสำคัญกับการพัฒนาท้องถิ่นอันเป็นโครงสร้างขนาดเล็กในสังคม เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ชาวไทลื้อจึงได้เริ่มต้นตัวในการที่จะฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม และสืบค้นหาความเป็นตัวตนของชุมชนไทลื้อเอง ดังนั้นการศึกษาเพื่อหาที่มาของชุมชนไทลื้อบ้านงอบ นั้น ควรทำการศึกษาทางด้านภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และการถือผีวงศ์ตระกูลต่างๆ ในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่กระจ่างชัดและเป็นจริงต่อไป

4. การศึกษาในด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในชุมชนไทลื้อบ้านงอบ ควรมุ่งเน้นการส่งเสริมในกลุ่มเด็กนักเรียนในโรงเรียน โดยเฉพาะการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่น ในโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้เด็กได้รับการปลูกฝังจากกระบวนการเรียนรู้ ให้เกิดระบบคิดที่มีเหตุมีผล จนเกิดความเชื่อและสามารถปฏิบัติได้ สิ่งเหล่านี้ก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป

5. การศึกษาในมิติทางวัฒนธรรม กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอกมากที่สุด ก็คือกลุ่มวัยรุ่น หรือคนหนุ่มสาว ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากสื่อต่างๆ มากมาย ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ โฆษณาต่างๆ รวมไปถึงแฟชั่นและศิลปกรรมสมัยใหม่มากมาย สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อวัยรุ่นมาก ดังนั้น หากจะส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนไปสู่กลุ่มวัยรุ่นนั้น จะต้องอาศัยเหตุผลที่ชัดเจนและเป็นกระบวนการทัศนทางวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น กลุ่มวัยรุ่นก็จะยอมรับได้ และที่สำคัญ จะต้องใช้ช่วงเวลาที่เหมาะสม และความถี่ของการจัดกิจกรรมในชุมชน เพื่อเป็นการปลูกฝังระบบคิดและคุณค่าทางวัฒนธรรมแก่กลุ่มวัยรุ่น